

სოციალისტური ინტერნაციონალის დელეგაცია საქართველოში, 1920 წელი

ერიკ ლი

მემარცხენე აქტივისტი,

Labour start-ის დამფუძნებელი და რედაქტორი

1920 წლის სექტემბერში საქართველოს ევროპელ სოციალისტთა მაღალი დონის დელეგაცია ესტუმრა. ამის შესახებ კარგად არის ცნობილი ისტორიკოსთათვის. არსებობს არაერთი მნიშვნელოვანი დოკუმენტური ცნობაც, მათ შორის, კარლ კაუცკის წიგნი¹ და ზოგიერთი სხვა მონაწილის მოგონებები. თუმცა მე მოგიტხრობთ ვიზიტის დეტალებზე, ვეცდები, გავაანალიზო, თუ რატომ იყო ის ესოდენ მნიშვნელოვანი ქართველი თუ უცხოელი სოციალისტებისთვის და როგორ ასახავს იმდროინდელი სოციალისტი ლიდერების აზროვნებას.

1920 წლის შუა პერიოდში, სამწლიანი არასტაბილურობის შემდეგ, დემოკრატიულ საქართველოში მეტ-ნაკლებად სიმშვიდემ დაისადგურა. საბჭოთა რუსეთთან გაფორმებულმა სამშვიდობო შეთანხმებამ ბოლო მოუღო წითელი არმიის შემოჭრის საფრთხეს. საქართველოს კომუნისტური პარტია, რომელიც შეიარაღებული ჯანყის მცდელობას ადრე ხელიდან არ უშვებდა, ლეგალური გახდა და იატაკქვეშეთიდან გამოვიდა (თუმცა იატაკქვეშა ორგანიზაციასაც ინარჩუნებდა). მისი მხრიდან შეიარაღებული გამოსვლის მოწყობა უახლოეს მომავალში მოსალოდნელი არ იყო.

¹ K. Kautsky, Georgia, a Social-Democratic Peasant Republic: Impressions and Observations, London, 1921.

ბრიტანული ძალები ტერიტორიას ტოვებდნენ და ქართველი დიპლომატები ყველანაირად ცდილობდნენ, რომ საქართველო დიდ სახელმწიფოებსა და ახლად შექმნილ ერთა ლიგას ეღიარებინათ. ქართველი სოციალ-დემოკრატებისათვის ეს ხელსაყრელი პერიოდი აღმოჩნდა, რათა წარმოეჩინათ საქართველოს მიღწევები კეთილგანწყობილი ლიდერების წინაშე. მათ მეორე ინტერნაციონალს მიმართეს.

1889 წელს შექმნილი მეორე ინტერნაციონალი აერთიანებდა მსოფლიოს სოციალ-დემოკრატიულ და ლეიბორისტულ პარტიებს. მისი წევრი იყო რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიაც, რომლის მეთაურებიც – როგორც ბოლშევიკები, ასევე მენშევიკები – რეგულარულად მონაწილეობდნენ ინტერნაციონალურ კონგრესებში. ქართველი სოციალ-დემოკრატები რუსეთის პარტიის სახელით გამოდიოდნენ, თუმცა 1918 წელს, საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე ბევრად ადრე, მათ უკვე უშუალო კავშირი ჰქონდათ ევროპელ სოციალისტებთან.

1890-იანი წლების შუა ხანებში ახალგაზრდა ნოე ჟორდანიას, რომელიც მოგვიანებით საქართველოს პირველი რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე გახდა, დაპატიმრებას შვეიცარიაში გაქცევით გადაურჩა. აქ უკვე დაფუძნებულიყვნენ დევნილობაში მყოფი რუსი რევოლუციონერები. შვეიცარიაში ნოე ჟორდანიას შეხვდა ისეთ გამოჩენილ სოციალისტს, როგორიც იყო ვალენტინ პლენხანოვი, რუსული მარქსიზმის მამა. თუმცა დასავლეთ ევროპაში მოგზაურობისას მან სხვა ნაცნობებიც გაიჩინა, მათ შორის, კარლ მარქსის სიძე პოლ ლაფარგი, რადიკალისტი ფრანგი მარქსისტი ჟიულ გედი და ალექსანდერ ჰელფანდი (პარფუსი).

ყველაზე დიდი შთაბეჭდილება ჟორდანიასზე კარლ კაუცკიმ მოახდინა, არა მარტო გერმანიის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის, არამედ მთელი ინტერნაციონალის იდეოლოგიურმა ლიდერმა. კაუცკი მაშინ შტუტგარტში იმყოფებოდა და გამოსცემდა ჟურნალს *Die Neue Zeit*, რომელიც 1883 წელს დააარსა. იმ დროისათვის, როდესაც ჟორდანიას კაუცკის ენვია, ამ სოციალისტურ ყოველკვირეულ გამოცემას მსოფლიოში მკითხველთა ფართო წრე ჰყავდა.

მასში სტატიებს აქვეყნებდა იმ დროის ყველა წამყვანი მოაზროვნე – როზა ლუქსემბურგი, ვალენტინ პლენხანოვი, ედუარდ ბერნშტაინი და სხვები.

„კაუცკიმ ჩემზე ღრმა შთაბეჭდილება მოახდინა თავისი მოკრძალებით, უბრალოებით, აზროვნების სიცხადითა და ღრმა განსწავლულობით“ – იხსენებდა ჟორდანია. წლების შემდეგ კაუცკიც თბილად იხსენებდა ნოე ჟორდანიას წიგნში საქართველოს შესახებ. კაუცკის არ დაუკარგავს ინტერესი საქართველოს მიმართ, ხოლო ქართველი სოციალისტი პოლიტიკოსები რეგულარულად ესწრებოდნენ მეორე ინტერნაციონალის კონგრესებს.

I მსოფლიო ომის დროს მეორე ინტერნაციონალი დაიშალა, რადგან კონფლიქტისას მის შემადგენლობაში მყოფმა პარტიებმა მხარი დაუჭირეს საკუთარ ქვეყნებს. ომის დამთავრებისთანავე, 1920 წელს, ჟენევის კონგრესზე ინტერნაციონალი ფორმალურად აღდგა. მას ესწრებოდა საქართველოს ექვსკაციანი დელეგაციაც, რომელიც ამჯერად რუსეთს აღარ წარმოადგენდა. დელეგაციის წევრებს შორის იყო ირაკლი წერეთელი, რუსეთის დროებით მთავრობის ყოფილი მინისტრი და პეტროგრადის საბჭოს ლიდერი. წერეთელი იყო ერთ-ერთი იმ ქართველთაგან, რომელთაც ევროპელი სოციალისტები ომამდელი კონგრესებიდან უკვე კარგად იცნობდნენ. ქართველებმა განახლებულ ინტერნაციონალს თბილისში ჩამოსვლა შესთავაზეს.

კარლ კაუცკი, ემილ ვანდერველდე და კამილ ჰუისმანსი, რომლებიც ერთმანეთს ჯერ კიდევ ექვსი წლით ადრე ბრუსელში შეხვდნენ და მსოფლიო ომის შეჩერებას წარუმატებლად შეეცადნენ, 1920 წლის აგვისტოს ბოლოს პარიზში შეიკრიბნენ და გეზი 6 000 კილომეტრით დაშორებული საქართველოსკენ აიღეს. მათ მოსკოვში წასვლას თბილისში გამგზავრება ამჯობინეს, რაც იმაზე მიუთითებდა, რომ სოციალისტებსა და ახლად დაარსებულ კომუნისტურ პარტიებს შორის მნიშვნელოვანი განხეთქილება არსებობდა. შესასწავლად საინტერესო, სანიმუშო სოციალისტურ საზოგადოებად, რომელსაც სოლიდარობას უცხადებდნენ, აღიქმებოდა საქართველო და არა რუსეთი.

1920 წლის 4 აგვისტოს ლონდონური „ტაიმსი“ იუნყებოდა: „1 სექტემბერს, საქართველოს მთავრობის მიწვევით, სოციალისტური დელეგაცია საქართველოში გაემგზავრება, რათა შეისწავლოს იქ არსებული პოლიტიკური და სოციალური პირობები. დელეგაციის შემადგენლობაში შევლენ სოციალისტები, რომლებმაც ბოლშევიკური რუსეთი უკვე მოინახულეს, რათა მათ შეძლონ ამ ორ ქვეყანაში არსებულ ვითარებათა შედარება“.²

კაუცკის, ვანდერველდსა და ჰუისმანსს ომის შემდგომი ევროპის ყველაზე სახელოვანი სოციალისტებიც შეუერთდნენ.

მიუხედავად იმისა, რომ 1918 წლის არჩევნები წააგო და პარლამენტის წევრი აღარ იყო, ბრიტანეთის ლეიბორისტულ პარტიას რამსეი მაკდონალდი ხელმძღვანელობდა. მაკდონალდმა სწრაფადვე აღიდგინა პოზიციები და ოთხი წლის შემდეგ სათავეში ჩაუდგა ბრიტანეთის პირველ ლეიბორისტულ პარტიას. მსგავსად მისი საქმის ერთ-ერთი გამგრძელებლისა, რომელიც ათწლეულების შემდეგ ლეიბორისტული პარტიის ლიდერი იყო, მაკდონალდის მოღვაწეობაც იმით დამთავრდა, რომ, მიუხედავად არჩევნებში მიღწეული გასაოცარი წარმატებისა, იგი მისივე პარტიამ დაგმო. მას ბრალად დასდეს ოპონენტებთან კოალიცია და პარტიის რიგების რღვევა. თუმცა ყოველივე ეს გაცილებით გვიან მოხდა, 1920 წელს კი რამსეი მაკდონალდი ჯერ კიდევ ლეიბორისტული პარტიის შეუცვლელი ლიდერი იყო.

თომ შოუ, ლეიბორისტთა დეპუტატი პრესტონიდან, პარტიაში საორგანიზაციო საკითხებზე იყო პასუხისმგებელი. საერთაშორისო სოციალისტური თუ პროფკავშირული მოძრაობის გამოცდილი კადრი, ფიქართა საერთაშორისო ფედერაციის მდივანის მოვალეობასაც ასრულებდა. მოგვიანებით, 1923 წელს, როდესაც მეორე ინტერნაციონალი და შედარებით მემარცხენე სოციალისტურ პარტიათა საერთაშორისო შრომითი კავშირი გაერთიანდა, იგი ლეიბორისტთა და სოციალისტთა გაერთიანებული ინტერნაციონალის მდივანი გახდა. ეს ორგანიზაცია ასევე ცნობილი იყო, როგორც „2½ ინტერნაციონალი“ ან „ვენის ინტერნაციონალი“.

² The Times, “British Socialists to Visit Georgia”, August 4, 1920.

ეთელ სნოუდენი ერთადერთი იყო ამ ჯგუფში, ვინც ყველაფერს დამოუკიდებლად მიაღწია. მაკდონალდისა და შოუს მსგავსად, იგი ლეიბორისტული პარტიის ლიდერი იყო და ნაციონალურ აღმასრულებელ კომიტეტში მუშაობდა. სნოუდენი, როგორც გამოცდილი მოგზაური, ნამყოფი იყო პალესტინაში, ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და რამდენიმე ევროპულ ქვეყანაში. 1920 წლის დასაწყისში იგი ლეიბორისტული პარტიისა და პროფკავშირების კონგრესის დელეგაციის წევრის სტატუსით მოსკოვში გაემგზავრა. ეთელ სნოუდენს ნანახი არ მოეწონა და გამოსცა ნიგნი („ბოლშევიკურ რუსეთში“), რომელშიც მწვავედ გააკრიტიკა ლენინის რეჟიმი. „ტაიმსის“ ცნობით, სნოუდენი იყო ერთ-ერთი, ვისაც შეეძლო, კომპეტენტურად „შეედარებინა ორი ქვეყნის სიტუაცია“.

საქართველოში წარგზავნილ დელეგაციაში ფრანგებიც შედიოდნენ: პიერ რენოდელი, ადრიენ მარკე და ალბერტ ინგელსი. რენოდელი, რამსეი მაკდონალდის მსგავსად, დროებით პარლამენტს მიღმა დარჩენილი ფრანგ სოციალისტთა ლიდერი იყო. მას წლების განმავლობაში ჯერ კიდევ ომამდე ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ჟან ჟორესთან, დიდებულ ფრანგ სოციალისტთან, 1914 წელს კი ჟორესის მკვლელობის მოწმეც გახდა. სოციალისტი მარკე ბორდოს მერად აირჩიეს. შემდეგ ის უკიდურეს მემარჯვენეებს მიემხრო და პეტენისა და ლავალის ხელმძღვანელობით მოღვაწეობდა ვიშის მთავრობაში. რა შეეხება ინგელსს, ეთელ სნოუდენი მას ახასიათებდა, როგორც „ერთ ჩვეულებრივ მკაცრ და მტკიცე პროფკავშირების ლიდერს, ფეიქარ მუშათა ნამდვილ წარმომადგენელს“.

ბელგიელთა მხრიდან დელეგაციაში შედიოდნენ ემილ ვანდერველდე და მისი ცოლი ლალა, ლუი დე ბრუკერი და კამილ ჰუისმანსი, რომელსაც თან ახლდნენ მეუღლე მარტა და ქალიშვილი სარა. სარა დელეგაციის მდივნის ფუნქციას ასრულებდა.

მაკდონალდის დღიურში ვკითხულობთ, რომ მას ლონდონი ორშაბათს, 1920 წლის 30 აგვისტოს, დაუტოვებია და პარიზში გამგზავრებულა, სადაც სხვებს უნდა შეხვედროდა.³

³ ეს დღიური რამსეი მაკდონალდის დოკუმენტების ნაწილს წარმოადგებს ჯინ რაილანდის ბიბლიოთეკიდან მანჩესტერის უნივერსიტეტში.

„ყველანი მოუთმენლად მოელოდნენ გამგზავრებას. – წერდა სარა ჰუისმანსი, – ქალბატონი სნოუდენის გარდა, რომელიც სასტიკად წინააღმდეგი იყო ვაქცინაციისა, ყველას შავი ჭირის სანინააღმდეგო აცრა გაუკეთეს. შემდეგ მატარებელში ჩასხდნენ, რომელმაც მგზავრები, პარიზისა და რომის გავლით, სამხრეთ იტალიაში, ტარანტოში, ჩაიყვანა. კაუცუკი, რადგანაც ცხელება დაეწყო, ტარანტოში დარჩა და მეუღლესთან ერთად საქართველოში მხოლოდ ორი კვირის დაგვიანებით ჩამოვიდა“.⁴

მართალია, კაუცუკი სხვა დელეგატებზე გვიან ეწვია საქართველოს, მაგრამ აქ გაცილებით მეტ ხანს დარჩა. მან მოახერხა, დაენერა წიგნი, რომელშიც დანვრილებით აღწერა მიღებული შთაბეჭდილებები.

მგზავრები საკმაო პრობლემებს გადაეყარნენ. სარა ჰუისმანსი იგონებს: „ბარგის ერთი ნაწილი (ყუთი) გზაშივე მოიპარეს, უფრო სწორედ ის ცარიელი ყუთით შეცვალეს და კოხტად მოათავსეს სხვა ბარგთან ერთად. გამოცდილი მეზარგული, რომელმაც ეს შენიშნა, ამბობდა, „ეტიკობა, იფიქრეს, თუკი ვინმეს ამდენი ბარგი აქვს, ამით სხვამაც უნდა იხეიროსო“.

მაკდონალდი დლიურში წერდა, რომ რომში ჩასულმა მთვარის შუქით განათებული კოლიზეუმიც დაათვალიერა და მეორე დღეს ვატიკანიც მოინახულა.

სარა ჰუისმანსი იმასაც აღწერს, რაც მგზავრობისას გადახდათ: „საბოლოო საპასპორტო კონტროლის შემდეგ ჯგუფი კონსტანტინოპოლისკენ (სტამბოლისაკენ) გემით გაემგზავრა. აქ მათ ერთი რუსი და შვიდი ქართველი შეუერთდნენ. კონსტანტინოპოლის გამოჩენა, ცხადია, განმაცვიფრებელი იყო – ჯანმრთელებიც და ავადმყოფებიც პიჟამებითა თუ საღამურებით ალიონზევე გემ-

საუბედუროდ, ის უკიდურესად დაშიფრულია და დიდ ინტერესს არ წარმოადგენს.

⁴ სარა ჰუისმანის ვიზიტის ანგარიში ხელმისაწვდომია PDF ფორმატში ონლაინ, მაგრამ აღარ გვხვდება ძიების შედეგებში. ავტორის საკუთრებაშია PDF ვერსია. დოკუმენტი დასათაურებულია როგორც ამილ ჰიუსმანი საქართველოს მისიაზე. (ამსაბის სოციალურ ისტორიის ინსტიტუტი).

ბანზე გამოეფინენ, არავის სურდა ეს სანახაობა გამორჩენოდა. კამილი აღფრთოვანებით აღწერდა კონსტანტინოპოლს, მისთვის უცნობ ქალაქს, მგზავრის ჩანაწერებში, რომლებიც შემდეგ *The Volksgaze*-ში (ფლამანდიურ სოციალისტურ გაზეთში) იბეჭდებოდა. ჯგუფმა გასეირნებაც მოასწრო. უექსკურსიამდლოდ ცდილობდნენ ქალაქში გზის გაკვლევას. ჯერ ფრანგულად სცადეს გასაუბრება, თუმცა წარუმატებლად, შემდეგ ინგლისურად – კვლავაც წარუმატებლად და საბოლოოდ ჰოლანდიურად... და, ჰოი, საოცრებავ! თურქმა ხალიჩებით მოვაჭრემ, რომელიც ხანდახან ბრიუსელში, ოსტენდსა და ამსტერდამშიც ვაჭრობდა, მათ გზა მისანავლა.

გემმა გეზი ბათუმისკენ აიღო, საქართველოს უდიდესი საპორტო ქალაქისკენ. დელეგაცია მშვენივრად ატარებდა დროს – წინასწარ გეგმავდნენ და ადგენდნენ შეხვედრების გრაფიკს, კითხულობდნენ, ბჭობდნენ, მღეროდნენ... გემს ადევნებული დელფინების ცქერაც კარგი თავშესაქცევი იყო“.

სანამ სოციალისტი ლიდერები სიმღერით, საუბრითა და შავ ზღვაში მონავარდე დელფინების ცქერით ერთობოდნენ, ქართველები ბათუმში მათთვის დაუვიწყარ მიღებას ამზადებდნენ. პარიზიდან გამომგზავრების შემდეგ ორი კვირაში, როგორც იქნა, ისინი საქართველოში ჩამოვიდნენ.

„მათ შესაგებებლად დიდი დელეგაცია მოცურავდა გემზე აფრიალეზული ალმებით, – იხსენებს სარა ჰუისმანსი, – ნაპირზეც ათასობით დამხდური გამოსულიყო. ბაირალებს აფრიალეზდნენ. ბავშვებს თაიგულები ეჭირათ, ტრიუმფალური თალების ქვეშ მუსიკა უკრავდა ... ვიღას ახსოვდა დაღლილობა... დაუყოვნებლივ ყველას რატუმისკენ გაუძღვნენ სიტყვის სათქმელად (sic!). სათქმელი კიდევ ბევრი იყო, ამჯერად – სახალხო სახლში! მისალმებები! საუბრემ სპეციალურ მატარებელში მიართვეს და შემდეგ ჩაის ფაბრიკის სანახავად წავიდნენ. იქ ღია ცის ქვეშ ისადილეს და ამას ისევ მოჰყვა სიტყვით გამოსვლები, სადღეგრძელოები, სიმღერა და ცეკვა“.

ეთელ სნოუდენი, რომელსაც უკვე მოვლილი ჰქონდა ბოლშევიკური რუსეთი და ამ ორი ქვეყნის შედარება შეეძლო, დეტალურად აანალიზებდა მოგზაურობას, მათ შორის, ბათუმში მიღებულ შთაბეჭდილებებსაც. ეს სულ სხვა პენს სძინდა ქართველების დახვედრას. სნოუდენი ცდილობდა გაეხსენებინა რაიმე მსგავსი ბოლშევიკურ რუსეთში ვიზიტისას:

„საქართველოში ყველაფერი სხვაგვარად იყო. ის, რაც ბათუმში ვნახეთ, სხვაგანაც გამეორდა. ჩვენთან შეხვედრას არავის ავალდებულებდნენ. ხალხი მოდიოდა იმიტომ, რომ მოსვლა უნდოდა. ისინი თავისუფლად მიდი-მოდიოდნენ ჩვენ გარშემო, ყოველგვარი უხერხულობის გარეშე იცინოდნენ, ხმაურობდნენ, მღეროდნენ. თვალნაბლა ბავშვები კალთაში გვისხდებოდნენ, მორცხვად ათამაშებდნენ ჩვენს საათებს ან ტანსაცმელს აკვირდებოდნენ. ბედნიერ სახეებზე, რომლებიც აივანზე შემოგვცქეროდნენ, ვერც ნალველს შეამჩნევდით, ვერც სიმწრით მოკუმულ ტუჩებს, ვერც ბრაზითა და ზიზლით სავსე თვალებს. ერთი მხიარული თმახუჭუჭა გოლიათი, რომლის მორუხო თმა შეგროვილ ხალხზე ერთი თავით მაღლა ფრიალებდა, რალაცას შესძახებდა და ამ შეძახილს ხალხი მთელი გულწრფელობით იტაცებდა. ისინი ჩვენს ეტლებს მოსდევდნენ, წითელ ვარდებს ესროდნენ და კოცნას გვიგზავნიდნენ. ჩვენ ამ ვარდებს ვაგროვებდით და ტანსაცმელზე ვიბნევდით, როგორც საერთაშორისო სოლიდარობის წითელ სიმბოლოს“.

საპორტო ქალაქში სტუმრები მხოლოდ ერთი დღე გაჩერდნენ. სარა ჰუისმანსი დაალონა ბათუმის დატოვებამ. „ჯგუფი მეტად კმაყოფილი იყო, – ნერდა სარა, – მაგრამ ისევ მატარებელში უნდა ჩამსხდარიყო, მყარ საწოლებზე დაეძინა და გზა გაეგრძელებინა თბილისისკენ, საქართველოს დედაქალაქისაკენ. სამწუხაროდ, ღამე კარგად ვერ დაისვენეს... ყველა სადგურში, სადაც მატარებელი ჩერდებოდა, დელეგაციას ინტერნაციონალის ადგილობრივი ვერსია უნდა მოესმინა და აღელვებულ ხალხს მისალმებოდა. ასე გაგრძელდა მთელს ღამეს!“

ეთელ სნოუდენი იხსენებდა, რომ ისინი „სამეფო მატარებლით მგზავრობდნენ, რომელიც აღჭურვილი იყო ყველანაირი კომფორ-

ტით. აქ სააბაზანოებიც იყო და შესანიშნავი სამზარეულოც. კვების საკითხს დაქვრივებული დედისა და სამი შვილისაგან შემდგარი რუსების ოჯახი განაგებდა. ამ კარგი წარმომავლობის ხალხს სოციალ-დემოკრატები დანაკარგს ამგვარად უნაზღაურებდნენ იმის სანაცვლოდ, რომ მათ ყოველ მხრივ ექსტრემისტებით გარემოცული პრეზიდენტი⁵ საფრთხეს გადაარჩინეს“.

როგორც იქნა, თბილისში ჩამოვიდნენ. „უცნაური გრძნობა დაგვეუფლა, – წერდა მაკდონალდი, – თითქოსდა გავეცალეთ დასავლეთს, გავიარეთ კონსტანტინოპოლის ბაზარი, მეჩეთები, ამომავალი მზისკენ ბევრად შორს გავემგზავრეთ და აი, ჩვენი მგზავრობის დასასრულს თბილისის რკინიგზის სადგურის უმშვენიერესი ხალიჩებით მორთულ მოსაცდელ დარბაზში, სადაც ყველგან კარლ მარქსისა და მის მოწაფეთა სურათები ეკიდა, საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტმა მიგვიღო“.

სნოუდენმა აღწერა ხალხი, რომელიც დელეგატებს შეძახილებით ეგებებოდა, ვიდრე ისინი დასაბინავებლად ამერიკის კომისრის ყოფილ რეზიდენციას მიაშურებდნენ. სარა ჰუისმანის თქმით, „მიღება რომელიც თბილისში მოუწყვეს, გაცილებით შთამბეჭდავი იყო. კვლავ გაისმოდა მისასალმებელი სიტყვები, შეძახილები, სადღეგრძელოები, თუმცა დრო იყო, საქმეს შედგომოდნენ“.

ეს საქმე, მაკდონალდის ჩანაწერების თანახმად, ითვალისწინებდა შეხვედრას სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალურ კომიტეტთან, რასაც მოსდევდა ვიზიტი ოპერაში. სნოუდენი იხსენებს: დელეგაციის „უპირველესი მიზანი თბილისში პარლამენტის სპეციალურ სესიაზე დასწრება იყო. სესია ჩვენ პატივსაცემად მოიწვიეს, რათა მოგვესმინა ამ პარლამენტში გაერთიანებული რვა პარტიის წარმომადგენელთა მისალმებები“.

მომდევნო დღეებში სტუმრებს ქვეყანა მოატარეს. სარა ჰუისმანის მოგონებების მიხედვით, „დელეგაცია საათობით მუშაობდა დილის 7-დან 2 საათამდე“. ეს არ იყო უმაქნისი ლაყბობა. ჰუისმან-

⁵ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მეთაურს პრეზიდენტის სტატუსი არ ჰქონია. იგი მთავრობის თავმჯდომარედ იწოდებოდა (რედაქტორის შენიშვნა).

სი ქართველებს ბელგიელ მუშებთან ურთიერთობის გასაღრმავებლად კონკრეტულ ნაბიჯებს სთავაზობდა. „ჰუისმანსის გეგმები, რომლებიც ბელგია-საქართველოს ურთიერთობათა გამყარებას ითვალისწინებდა, ამბიციური იყო, – წერდა სარა ჰუისმანსი, – იგი აპირებდა, მოეგვარებინა ქართული ხილ-ბოსტნეულის ბელგიაში, კერძოდ, ანტვერპენში, იმპორტის საკითხი. კოოპერატივები მას ბელგიელ მომხმარებლებს მიჰყიდდნენ. განვრთნილი ბელგიელი ტექნიკოსები კი გამოცდილების გასაზიარებლად საქართველოში დაუყოვნებლივ უნდა გამოეგზავნათ, რათა წარმოება და ტექნიკური განათლება გაეუმჯობესებინათ“.

მაკდონალდმა აღწერა, თუ როგორ მოინახულეს „კავკასიის მთების გული, მოუთვინიერებელი, მხიარული, კბილებამდე შეიარაღებული მთიელებით“, რომლებიც მონინებით უსმენდნენ „მოხუც მღვდელს ქარში ჩამოღვენილი სანთლების შუქზე, სანამ ის მოსალმებას დაამთავრებდა და წარმოთქვამდა – გაუმარჯოს ინტერნაციონალს!“⁶

„უამრავი სოფელი მოვინახულეთ, – წერდა მაკდონალდი, – უამრავ გლექს შევხვდით, რომლებსაც ხან ღვინო მოჰქონდათ, ხან პურმარილი. მათგან არაფერი მსმენია, გარდა კმაყოფილებისა და იმედისა“.

სტუმართაგან რამდენიმე ყვებოდა, თუ როგორ შეხვდნენ წარჩინებულები სოციალურ დემოკრატიულ რეფორმებს. „მე შევხვდი თავადებს, რომლებიც ხარობდნენ სამოქალაქო თანასწორობით“ – იხსენებს მაკდონალდი. ეთელ სნოუდენი ესაუბრა „მინათმფლობელებს, რომლებმაც სიხარულით მიიღეს ახალი სისტემა და დიდგვაროვან ქალბატონებს, რომლებიც კმაყოფილნი იყვნენ ახლად მოპოვებული ეკონომიკური დამოუკიდებლობით“. სარა ჰუისმანი წერდა, რომ „მსხვილი მინათმფლობელები ადვილად თმობდნენ საკუთრებას“. საქართველოში ჩამოსულ დელეგატებს არ დახვედრიათ მწვავე კლასობრივი დაპირისპირება, რომელმაც 1917 წლის ბოლშევიკური გადატრიალების შემდეგ რუსეთი ორად გახლიჩა.

⁶ R. MacDonald, *A Socialist State in the Caucasus*. The Nation, October 16, 1920, pp. 64-66.

სნოუდენი გურიაში, დასავლეთ საქართველოში, მოგზაურობასაც აღწერდა. აქ დელეგატები ნოე ჟორდანიას დედას მოკრძალებულ მამა-პაპისეულ სახლში შეხვდნენ. „მას ადგილობრივი ტანსაცმელი ეცვა, – იხსენებდა ეთელ სნოუდენი, – ამ ჩია, ხანდაზმულ, სტუმართმოყვარე ქალს არ ესმოდა, თუ რას ნიშნავდა მინის დაყოფა, რამაც მის საყვარელ ვაჟს მამულის დიდი ნაწილი დააკარგინა“. ჟორდანია „რბილად, მაგრამ მტკიცედ უხსნიდა, რომ აგრარული რეფორმა თანაბარია ყველასთვის, მდიდრისა თუ ლარიზისთვის, ხოლო მდიდარმა უპოვარს უნდა გაუნანილოს“.

„რასაცა გასცემ, შენია“ – ეს იყო ქართველ სოციალისტთა პოლიტიკის უმთავრესი დევიზი, რომელიც ახალი საზოგადოების ხედვას გამოხატავდა.

შემდეგ ჟორდანიებმა სტუმრები ბაღში მიიწვიეს და „ოჯახური სინმინდე აჩვენეს, ადგილი, სადაც ბავშვი განისვენებდა. ეს ლამაზად მოვლილი ბაღია იყო, პატარა ჩამოსაჯდომით, პირით დასავლეთისაკენ. თანაგრძნობის ნიშნად, ყველამ თავი დახარა“.

სარა ჰუისმანსის მოგონებები მთავრდება ამ „მომავალდობელი და ამაღლევებელი მოგზაურობის“ უკანასკნელი დღის აღწერით, როდესაც კამილ ჰუისმანს სთხოვეს, კრიტიკული გამოსამშვიდობებელი სიტყვა ეთქვა. იდეოლოგიური თვალსაზრისით, სამუშაო ამკარად ბევრი იყო, რადგან წარმოთქმული სიტყვა დაახლოებით ამგვარად ჟღერდა: „თქვენ ბევრს მიაღწიეთ, მაგრამ ახლა შრომაც უნდა ისწავლოთ. რვასაათიანი სამუშაო დღე უკვე შემოღებულია და ამიერიდან შრომას დღეში მართლაც რვა საათი უნდა დაუთმოს! წარმოება მზარდი უნდა იყოს და უნარ-ჩვევათა გაუმჯობესება შესაძლებლობას მოგცემთ, უახლოეს მომავალში სამუშაო საათები შეამციროთ“.

შინ დაბრუნებული სოციალისტების განაცხადები, რომლებსაც ისინი პრესისთვის აკეთებდნენ, საბედნიეროდ, სხვაგვარად ჟღერდა. მაგალითად, ლონდონში დაბრუნებული ეთელ სნოუდენი „ტაიმსთან“ ინტერვიუში ცალსახად პოზიტიურად აფასებდა ვიზიტს. იგი აღნიშნავდა: „საქართველომ გამოიარა ომი თურქეთთან, სომხეთთან და ბოლშევიკებთან. ფასებიც და გაცვლითი კურსიც

მაღალია, მაგრამ ხალხი აღსავსეა იმედითა და მიზანსწრაფვით. მათ ევროპაში ყველაზე დახვეწილი სოციალისტური მოდელი შექმნეს“.

სნოუდენიც და მაკდონალდიც ფაბიანური საზოგადოების აღმასრულებელი კომიტეტის წევრები იყვნენ. ამიტომაც ძნელია, მათ მიერ სოციალისტურ-დემოკრატიული საქართველოს საქებრად წარმოთქმულმა გადაჭარბებულმა ხოტბამ სიდნი და ბეატრის ვებების, წამყვანი ფაბიანელების, 1935 წელს გამოქვეყნებული ავადსახსენებელი წიგნი არ გაგვახსენოს – „საბჭოთა კომუნიზმი: ახალი ცივილიზაცია“. ვებები ტერორისა და იძულებითი კოლექტივიზაციის ზენიტიში მყოფ სტალინური რეჟიმს უზადო უტოპიად მიიჩნევდნენ. ბრიტანელმა ისტორიკოსმა ა. ჯ. პ. ტილორმა მათ ათასგვერდიან ნაშრომს სამართლიანად უწოდა „რუსეთის შესახებ დანერული ყველაზე აღმამფოთებელი წიგნი“. განსხვავდებოდნენ კი მათგან მაკდონალდი და სნოუდენი? ისინიც ხომ ვარდისფერად ხედავდნენ საქართველოს.

როგორც „ტიამსი“ იუნყებოდა, დელეგაციაში სნოუდენის ყოფნის ერთ-ერთი მიზანი ბოლშევიკურ რუსეთსა და საქართველოში მიღებული შთაბეჭდილებების შედარება იყო. „მე მაშინვე დავინახე გამოგნებელი განსხვავება ქართველებსა და რუსებს შორის, – აღნიშნავდა იგი, – გაუთავებელი გაჭირვება რუსეთში აუტანელი იყო. ქართველები გაცილებით უკეთე გამოიყურებოდნენ, ეტყობოდათ, რომ კარგად იკვებებოდნენ, ტანსაცმელიც უკეთესი ეცვათ და, რაც მთავარია, ბედნიერები იყვნენ. მათ სახეზე არ იყო აღბეჭდილი ტერორი. იქ არც დემონსტრაციები ეწყობოდა და არც სამხედრო წესრიგი ბატონობდა.

ქალაქებსა და სოფლებში მოგზაურობისას ყველა, ვისაც ჩვენ ვიზიტის შესახებ ამცნეს, მეგობრული განწყობით მოდიოდა ჩვენთან შესახვედრად. ტრადიციის მიხედვით, ძღვნად ღვინო, ხილი და პურმარილი მოჰქონდათ. ისინი ჩვენთვის ეროვნულ ცეკვებსაც ასრულებდნენ, მაგრამ ყოველივე სპონტანურად და ბუნებრივად ხდებოდა“.

სნოუდენის წიგნი „ბოლშევიკურ რუსეთში“ (Through Bolshevik Russia, London: Cassell and Company Ltd, 1920) 1920 წლის სექტემბერ-

ში ავტორის საქართველოში ყოფნისას დაიბეჭდა. ამ წიგნში საქართველო ნახსენებიც არ არის. მიუხედავად იმისა, რომ სნოუდენი ბოლშევიკებს აკრიტიკებს, კრიტიკა თავშეკავებულია. სნოუდენს მართლაც არ მოსწონს ჩეკა (საბჭოთა საიდუმლო პოლიცია), მაგრამ ის უდიდეს პატივს სცემს ბოლშევიკ პოლიტიკოსებსა და მათ მიზნებს.

იგი აღწერს მიღებებს, საორკესტრო გამოსვლებს, სიმღერებსა და უსასრულო სიტყვებს რუსეთში, თუმცა ინდობს მკითხველს და არ ახსენებს ადამიანებს, რომლებსაც აიძულებდნენ დასწრებას, განსხვავებით საქართველოსაგან, სადაც საზოგადოება ნებაყოფლობით მოდიოდა. როგორც ჩანს, მოგონებები გამწარებულ, დამშეულ რუსებზე, რომლებსაც უცხოელი დელეგატების მასპინძლობას აიძულებდნენ, მხოლოდ საქართველოში ვიზიტისას ამოტივტივდა, სადაც სნოუდენმა ჭეშმარიტი სტუმართმოყვარეობა იხილა.

წიგნში სნოუდენი თანაუგრძნობს მენშევიკებსაც, რომლებიც რუსეთში მისი ვიზიტისას არჩევნებს იგებდნენ (ვიდრე ეს პარტია არ აიკრძალა), თუმცა იგი მენშევიზმის საკითხებში გათვითცნობიერებული არ გახლდათ. სნოუდენი ყველა ცნობილ ამბავს ვიკტორ ჩერნოვზე, ანონიმსა და არალეგალზე, რომელიც უცაბედად ერთ-ერთ საჯარო შეხვედრაზე გამოჩნდა და მას მენშევიკად მოიხსენიებს, რაც ამ წიგნში დაშვებული იშვიათი უხეში შეცდომაა. ჩერნოვი მენშევიკი არასოდეს ყოფილა, ის ნაროდნიკული სოციალისტ-რევოლუციური პარტიის დამაარსებელი იყო.

რამსეი მაკდონალდს „მანჩესტერ გარდნიანი“ საქართველოდან დაბრუნებისთანავე გაესაუბრა.⁷ საგაზეთო ინფორმაციით, ლეიბორისტი ლიდერი საქართველოს აღწერდა, როგორც „სოციალისტურ რეჟიმში მცხოვრებ ბედნიერ ქვეყანას“. მაკდონალდი ყვებოდა, რომ „აღფრთოვანებულია საქართველოში ვიზიტით. ეს მშვენიერი, პატარა ქვეყანაა, სულ რაღაც ოთხი მილიონი მოსახლით, რომელსაც დიდი მომავალი აქვს. საქართველოს რესპუბლიკა სოციალისტურია და, როგორც ხელისუფლების წარმომადგენელმა

⁷ Manchester Guardian, “A promising Russian border state”, October 12, 1920, p. 8.

უთხრა, მთავრობის მიზანია მისი ორგანიზება დამოუკიდებელი ლეიბორისტული პარტიის კვალობაზე“.

მაკდონალდმა აღწერა, რაც ნახა საქართველოში. იგი ამბობდა, რომ „მინათმონყობა აქ თითქმის ისეთია, როგორც ბოლშევიკურ რუსეთში. იჯარით აღებული უძრავი ქონება მცირეა და გლეხების მფლობელობაში რჩება, თუ მას თავადვე ამუშავებენ“. საბჭოთა რუსეთთან სამშვიდობო ხელშეკრულებაზე საუბრისას იგი აღნიშნავდა, რომ „ქართველებში გამოკვეთილია ანტიბოლშევიკური და ანტირუსული განწყობა, მაგრამ შეიმჩნევა ბოლშევიკური პროპაგანდა, რომელიც არაფერს აფუჭებს, რადგან იმავდროულად აზრის თავისუფლებაც არსებობს“.

გაზეთმა დაბეჭდა ქართული ეკონომიკის მაკდონალდისეული აღწერა: „უდიდესი ნახშირის მალაროს ... სახელმწიფო მართავს, მაგრამ ასევე მნიშვნელოვანი მარგანეცის მალაროები კვლავაც კერძო მესაკუთრის ხელშია. ტყეები სახელმწიფოს კუთვნილებაა. მცირე რაოდენობის ფაბრიკების ნაწილი კერძოა, მაგრამ განიხილება სამთომომპოვებითი და სხვა სანარმოების სოციალიზაციის გეგმები. ბევრი კეთდება კოოპერატიული წარმოების წასახალისებლად და შედგენილია გეგმა თამბაქოს წარმოებისთვის. ინდუსტრიის ეს მიმართულება მეტად მნიშვნელოვანია მწარმოებელთა ასოციაციისთვის. საქართველო უაღრესად ნაყოფიერი ქვეყანაა. მისი ღვინო უმაღლესი ხარისხისაა. მთლიანობაში, ქვეყანა მდიდარია და საკვები უხვადაა. რა თქმა უნდა ... სოციალისტური რეჟიმი მხოლოდ საწყის სტადიაშია და მის განვითარებას საკმაოდ დრო დასჭირდება“.

მაკდონალდს მტკიცედ სწამდა, რომ ამიერკავკასიის სამი რესპუბლიკა ახალ ფედერაციად უნდა გაერთიანებულიყო. სომხეთი ჯერ არ იყო ოკუპირებული წითელი არმიის მიერ. აზერბაიჯანი უკვე საბჭოეთს ექვემდებარებოდა, მაგრამ მაკდონალდს სჯეროდა, რომ აზერბაიჯანელები, რომლებიც მტრებად აღიქვამდნენ რუს ბოლშევიკებს, „მათ თავიდან მოიშორებდნენ“ და გზას გაუხსნიდნენ სამ ქვეყანას შორის განახლებულ თანამშრომლობას.

საბოლოოდ, მაკდონალდმა აიძულა ბრიტანეთის მთავრობა, ელიარებინათ საქართველო. ის მეტად კრიტიკულად აფასებდა

ბრიტანულ შეხედულებებს. „ჩვენ ძალიან ცუდად მოვექცით საქართველოს, – ამბობდა იგი, – ჩვენ ვაიძულებდით ქვეყანას, მხარი დაეჭირა დენიკინისათვის და როდესაც მან უარი განაცხადა, ბრიტანულმა სარდლობამ ქართველებს მათივე იარაღი ჩამოართვა და გადასცა დენიკინს, რომელმაც ის საქართველოს წინააღმდეგ გამოიყენა“. მაკდონალდი აღნიშნავდა, რომ ქართველებს ემინოდათ დენიკინის მომხრე თეთრგვარდიელების, რომლებსაც სამხრეთ რუსეთში ბარონი ვრანგელი მეთაურობდა და ისინი მზად იყვნენ, თავი დაეცვათ აგრესიისაგან.

დელეგაციის ვიზიტით გამოწვეულ ენთუზიაზმს თავად ქართველთა შორის ყველა როდი იზიარებდა. ერთ-ერთი, ვინც კრიტიკულ მოსაზრებას გამოთქვამდა, ზურაბ ავალიშვილი იყო, ქართველი დიპლომატი, რომელიც მეტად უნდობლად უყურებდა სოციალ-დემოკატებს. ის დელეგაციის ჩამოსვლას დროის კარგვად მიიჩნევდა, სოციალისტ სტუმრებს აგდებით მოიხსენიებდა და წერდა: „გამოჩენილი ევროპელი სოციალისტები, მათ შორის კი მეორე ინტერნაციონალის „სამი ფრეილინაც“ (მისის კაუცკი, მისის ვანდერველდე და მისის სნოუდენი), ცნობისმოყვარეობით გასცქერიან ლამაზ საქართველოს“.

ზურაბ ავალიშვილი აღშფოთებული იყო იმითაც, თუ როგორ მასპინძლობდა სტუმრებს საქართველოს მთავრობა, რომელიც ჩამოსულებს „იმგვარ თანამდებობრივ პატივს მიაგებდა, როგორსაც სულაც არ იყვნენ ჩვეულნი“. მაშინ ეს სიმართლეს შეეფერებოდა, თუმცა ავალიშვილს არ შეეძლო სცოდნოდა, რომ დელეგატთაგან ორი (მაკდონალდი და ჰუისმანსი) მოგვიანებით საკუთარ ქვეყანაში პრემიერ-მინისტრი გახდებოდა. მან დელეგაცია „სრულიად უმნიშვნელოდ მიიჩნია. ის მხარდამჭერ „დასავლურ დემოკრატიებზე“ უდროო და ფუჭ ილუზიებს ქმნიდა“. ავალიშვილი ამტკიცებდა, რომ ქართველი ხალხი ვერც კი ხვდებოდა, „რაოდენ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის 1920 წელს „მოკავშირე ძალების უმაღლეს საბჭოსა“ და „ამსტერდამის ინტერნაციონალს“.⁸

⁸ Z. Avalishvili, *The Independence of Georgia in International Politics, 1918-1921*, London, 1940, pp. 266-267.

რით აიხსნება ქართველი პოლიტიკური ლიდერების ამგვარი აღფრთოვანება ამ ვიზიტით? უნდა აღინიშნოს, რომ აღტაცება დელეგაციის საქართველოდან გამგზავრების შემდეგაც კარგა ხანს გრძელდებოდა და მერეც, როდესაც ქვეყანა რუსებმა დაიპყრეს. ნ. ჟორდანიას და დევნილი ქართველი ლიდერები წლების განმავლობაში რეგულარულად ესწრებოდნენ სოციალისტურ კონგრესებს, რომლებიც თანდათან სულ უფრო ნაკლები ინტენსივობით ტარდებოდა და იღებდნენ რეზოლუციებს ქვეყნიდან რუსული ძალების გაყვანის თაობაზე.

შესაძლებელია, პასუხი ამ კითხვაზე ვიპოვოთ კლასიკური მარქსიზმის მსოფლმხედველობაში, რომელსაც 1890-იანი წლებიდან იზიარებდნენ ჟორდანიას და მისი თანამოაზრეები. მათი აზრით, რა თქმა უნდა, არსებობდა ეროვნული მთავრობები და ტრადიციული დიპლომატია, მაგრამ სოციალური კლასი გაცილებით მნიშვნელოვანი იყო. ქართველი დემოკრატების აზრით, ასეთივე მნიშვნელობის მსოფლიო ძალას მეორე ინტერნაციონალი და მისი შემცველი ორგანიზაციები წარმოადგენდნენ.

თანამედროვე ისტორიკოსთა მსგავსად, დიპლომატი ზურაბ ავალიშვილისთვის ეს შეიძლება აბსურდული ყოფილიყო, მაგრამ იმ დროს ეს აბსურდად არ ითვლებოდა. საქართველოს მიერ დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე ათი წლით ადრე, 1907 წელს, მეორე ინტერნაციონალის შტუტგარტის სახელგანთქმულ კონგრესზე 900-მდე დელეგატი მთელი მსოფლიოდან სერიოზულად ბჭობდა ლენინისა და როზა ლუქსემბურგის თვალსაზრისზე, თუ როგორ შეეძლოთ სოციალისტურ პარტიებს მსოფლიო ომის თავიდან აცილება და, წარუმატებლობის შემთხვევაში, კრიზისის გამოყენებით მსოფლიო კაპიტალიზმის დამარცხება.

ასე ხედავდნენ სოციალისტები საკუთარ თავს, წარმოადგენდნენ რა კაცობრიობის უდიდეს უმრავლესობას და ამგვარად – ზეძალას.

ასეთი რწმენა, ნაწილობრივ, მოდიოდა მარქსისტულ თეორიიდან, რომელიც უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა კლასობრივ ბრძოლას, თუმცა ამავე დროს ეყრდნობოდა იმ სოციალისტური

პარტიების მიღწევებსაც, რომლებიც შეუჩერებელი მარშით მიინევდნენ წინ ძალაუფლებისკენ. მსოფლიო ომის დაწყებისათვის ინტერნაციონალის ლიდერი პარტია, გერმანელი სოციალ-დემოკრატები, ქვეყანაში უკვე ხმათა უმრავლესობას აგროვებდნენ.

ამ მრწამსმა გაუძლო ომსაც. მას იზიარებდნენ, როგორც გამარჯვებული რუსი ბოლშევიკები, ასევე მათი მოქიშპე სოციალ-დემოკრატები. ბოლშევიკების აზრით, ის ევროპელი სოციალ-დემოკრატი პოლიტიკოსები, რომლებსაც ზ. ავალიშვილი „არაფრად აგდებდა“, სინამდვილეში, უალრესად მნიშვნელოვანნი იყვნენ.

ლ. ტროცკიმ, სამოქალაქო ომში გამარჯვებული წითელი არმიის სარდალმა, საქართველოში საერთაშორისო სოციალისტური დელეგაციის ვიზიტის ფაქტი იმდენად მნიშვნელოვნად მიიჩნია, რომ მას ინგლისურ ენაზე დაბეჭდილი წიგნი მიუძღვნა – „წითელსა და თეთრს შორის“ (*Between Red and White*). ეს წიგნი იყო პასუხი კაუტცკის ნაშრომზე, რომელიც საქართველოდან გამგზავრების შემდეგ დაინერა. მონინავე ბოლშევიკები კომუნისტური ინტერნაციონალიდან წლების შემდეგაც იგზავნებოდნენ ევროპაში იმის განსახილველად, თუ რა მოხდა საქართველოში სოციალ-დემოკრატთა სტუმრობისას.

მხოლოდ ნ. ჟორდანიას და მისი მეგობრები როდი ფიქრობდნენ, რომ მეორე ინტერნაციონალი რალაცას წარმოადგენდა, თუკი ეს ილუზია იყო, ასეთივე ილუზიის ტყვეობაში იყვნენ საბჭოთა ლიდერებიც.

დაბოლოს, ზ. ავალიშვილის მსგავსი ჩვეულებრივი დიპლომატების მიერ შემოთავაზებული ალტერნატიული სტრატეგია, მიეღწიათ აღიარებისთვის „რეალურ“ სახელმწიფოთა, თუნდაც საფრანგეთისა და იტალიის, მხრიდან, არცთუ მეტად წარმატებული აღმოჩნდა, ვიდრე მცდელობა, გამოეყენებინათ საერთაშორისო სოციალისტური მოძრაობა.